

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

**Proměny a nalezení nové identity v revidovaném díle
Josefa Flavia a jeho odkaz k dnešku**

**Transformations and Finding of a New Identity in the Revised Work
of Josephus Flavius and its Legacy Today**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

ThDr. Eva Vymětalová Hrabáková, Th.D.

Autor:

Kari Kisfaludy

Praha 2021

Poděkování:

Děkuji především ThDr. Evě Vymětalové Hrabákové, Th.D. za inspiraci při výběru tématu a za cenné připomínky a trpělivost, s kterou vedla mou práci. Zároveň chci poděkovat všem pedagogům Husitské teologické fakulty, katedry judaistiky a religionistiky, kteří mi v rámci studia předali své vědomosti.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci „Proměny a nalezení nové identity v revidovaném díle Josefa Flavia a jeho odkaz k dnešku“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 16. 7. 2021

Kari Kisfaludy

Anotace

Práce hledá odpověď na otázku identity Josefa Flavia v jeho historickém a životopisném díle, zkoumá kulturní, historické, sociální a náboženské pozadí proměn jeho identity a zasazuje je do souvislosti s kulturní érou řecko-římského helénismu.

Klíčová slova

Josef, žid, Židé, Jeruzalém, identita, válka, helénismus, Řím

Annotation

The work seeks to answer the question of Josef Flavius' identity in his historical and biographical work, examines the cultural, historical, social and religious background of changes in his identity and places them in the context of the cultural era of Greco-Roman Hellenism.

Keywords

Joseph, Jew, Jews, Jerusalem, Identity, War, Hellenism, Rome

Obsah

Úvod	6
1. Osobnost Josefa ben Mattatjáh v dílech Josefa Flavia.....	10
1.1. Stručná osobní charakteristika autora.....	11
1.2. Historický kontext díla „Válka židovská“.....	12
1.3. Pasáže naznačující obrat v Josefově chování.....	13
1.3.1. Přímá řeč krále Agrippy.....	13
1.3.2. Josef jako vojevůdce	14
1.3.3. Výzva k odstoupení.....	17
1.3.4. Začátek války s Římany.....	18
1.3.5. Josef jako obránce Jótapaty	20
1.3.6. Osudový obrat.....	20
1.4. Vespasianův vězeň	23
1.4.1. Josefovo proroctví.....	23
1.4.2. Projevy Josefovy vděčnosti	24
1.4.3. Začátek obléhání Jeruzaléma	24
1.4.4. Římané před branami.....	25
1.4.5. Milost pro Josefa.....	26
2. Říman Josephus Flavius.....	27
2.1. Josef po boku Tita.....	27
2.2. Josefova přímá řeč k Židům.....	28
2.3. Význam přímých řečí	28
2.4. Triumfální průvod v Římě	29
2.5. Pád Masady.....	30
3. Identita Josefa Flavia	31
3.1. Josef ben Mattatjáh, kněz.....	31
3.2. Josef ben Mattatjáh, politik a vojevůdce	31
3.3. Josef ben Mattatjáh a Josephus Flavius, vědec a spisovatel.....	31
3.4. Podstata Josefovy identity	33
3.5. Paralely dnešní doby s helénismem	34
Závěr	35
Seznam použité literatury.....	36

Úvod

Badatelé z oboru historie po staletí vysoce hodnotí literární dílo Josefa Flavia, jako jedinečné a nenahraditelné svědectví o době, kdy Římem poražení Židé po zničení druhého chrámu, rezignovali na zapisování svých dějin. Výstižně to vyjádřila britská historička Tessa Rajak¹ ve své monografii *Josephus*², na jejíž myšlenky budeme v této práci na více místech odkazovat:

„Jeho knihy představují náš jediný souvislý pramen o historii Palestiny v době Herodovské dynastie a římských prokurátorů, svitků od Mrtvého moře a formování ústní tradice, na níž byl založen rabínský judaismus, Jana Křtitele a Ježíše Krista.“

Avšak pro Židy své doby, i pozdějších staletí, zůstal Josef opovrhovaným zrádcem, zbabělcem a odpadlíkem. Nejdříve se vyznamenal v čele židovského povstání proti Římanům, aby se posléze stal přímým účastníkem bojů proti Židům na straně vítězné římské armády³. On sám si byl hluboce vědom této rozpolcenosti, proto se rozhodl věnovat veškerou svou literární činnost vysvětlování okolností, které ho k takovému jednání vedly. Jeho čtyři významná díla – *Válka židovská*, *Židovské starožitnosti*, *O starobylosti Židů* a *Můj život* – pokrývají tři velké kulturní celky období helénismu, židovský, řecký a římský. Tato práce však není zaměřena na historickou analýzu textů, nýbrž na hledání „mezi řádky“, jaké okolnosti mohly vést, nebo zda vůbec vedly k proměně Josefovy identity, a zda to nebyl od začátku spíše výsledek jeho víry, že byl Hospodinem předurčen plnit vyšší úkol a předat zprávu dalším pokolením. Historický kontext doby je však důležitý, neboť v průsečíku sledu události stojí Josefova osobnost, jeho rodová historie, vzdělanost, ambice, které určují směr toho, co nám chtěl sdělit.

Jak víme ze všech dostupných historických pramenů, původním jménem Josefa Flavia bylo Josef ben Mattatjáh a pocházel z dynastie Hasmonejců. Hledáním jeho identity „mezi řádky“ se badatelé zabývají již několik staletí. Otázkou je, zda lze v jeho dílech najít ještě něco nového, co by dosud nebylo nikým komentováno. Historikové

¹ RAJAK, TESSA <https://www.jewishvirtuallibrary.org/rajak-tesa>, britská historička helénistické a římské éry v judaismu, soustředila se zejména na historickou analýzu Josefových děl.

² Tessa RAJAK, *Josephus: The Historian and His Society*, London: Duckworth 2002, 2nd ed. (1983, 1st ed.)

³ Stanislav SEGERT, *Židovská válka a její dějepisec*, in: FLAVIUS JOSEPHUS, *Válka židovská*, Praha: SNKL 1965, s. 10.

dvacátého století, včetně českých, Stanislav Segert⁴, Josef Češka⁵, Jan Burian⁶, Josef Dobiáš⁷ ... čerpali z dřívějších pramenů a, při vši úctě, přebírali již známé historické údaje, k nimž přidali svůj osobitý styl a odborný pohled dle charakteru doby. Tato práce se rovněž pokouší o dobovou aktualizaci, neboť každé nové politické a společenské „milieu“ s sebou přináší jiné důrazy a jiné poznatky o člověku.

Na počátku druhého milénia se znovu objevil živý zájem o výzkum Josefových spisů⁸. Je to příznačné propojení prvního a dvacátého prvního století, ale řadová číslovka „první“, asi nebude jejich jedinou paralelou. Na posouzení relevance těchto podobností však tato práce nebude stačit. Každopádně bychom mohli v této souvislosti Josefa považovat za určitý archetyp člověka pro 21. století, který žil a tvořil v přelomové době na začátku prvního milénia, a je zvláštní hrou historie, že začátek druhého milénia se opět ukazuje jako doba přelomová, nejen kalendářně, ale i politicky, kulturně a nábožensky.

V prvním století našeho letopočtu pomalu doznívala dějinná epocha, která od devatenáctého století nese označení helénismus⁹. Na historické křižovatce se tehdy octly tři významné kulturní a náboženské fenomény, židovský monoteismus, řeckořímský polyteismus a nastupující křesťanství, z nichž předposlední pomalu vybledával a poslední teprve nabíral sílu. Do toho všeho se navíc mísilo uctívání některých starších pohanských božstev. Zejména řecká filozofie byla však tou složkou dobového „amalgámu“, která zasela pochybnosti v řadách helenizovaných Židů ohledně výkladu Mojžíšských zákonů a jejich přísného dodržování výhradně podle psané Tóry. To, co se zdálo doposud pevné a neměnné, se najednou začalo hroutit a uplatňovat vyšší nároky na porozumění a interpretaci¹⁰. V této souvislosti se naskýtají tři výchozí otázky:

⁴ *Tamtéž* s.10.

⁵ Josef ČEŠKA, *Židé v konfrontaci se starověkým světem a Flavius Iosephus*, in: FLAVIUS IOSEPHUS, *Válka židovská/ I.*, Praha: Svoboda 1990, s. 19-23.

⁶ Jan BURIAN, *Josef Flavius ve světle Války židovské*, in: FLAVIUS IOSEPHUS, *Válka židovská/ II.*, Praha: Svoboda 1992, s. 7-17.

⁷ Josef DOBIÁŠ, *Dějepisectví starověké: Dějepisectví řecké a římské*, Praha: 1948, s. 53-253.

⁸ RAJAK, *Josephus: The Historian and His Society, Josephus in the Twenty-First Century* s. IX.

⁹ Ludvík SVOBODA & kol., *Encyklopedie antiky*, Praha: Academia 1974, s. 225; Martin H. LUTHER, *Helénistická náboženství*, Brno: Ústav religionistiky FF MU 1997, s. 4.

¹⁰ SEGERT, *Dějiny starého Izraele*, Praha: Nakladatelství Svoboda 1995, s. 178-179.

- 1) Jaká byla doba helénismu, kdy něco končilo, zároveň se uprostřed chaosu něco nového rodilo, ale ještě se nevědělo, co to bude a jak jej lidstvo pojmenuje?
- 2) V kterých rysech helénismu bychom našli podobnost s naší „tekutou“¹¹ postmoderní dobou, které obecně říkáme globalizace?
- 3) Do jaké míry ovlivňuje přelomová doba kulturní identitu společnosti a osobní identitu člověka?

Tyto, a zejména poslední z uvedených otázek těsně souvisí s tématem této práce, avšak z mnoha důvodů nemůže sledovat tak vysoké ambice, aby na ně našla uspokojivou odpověď. Bude dosti složité najít alespoň přijatelnou cestu ve spleti myšlenek, které se nabízí jednak po prostudování Josefových spisů, jednak několika reprezentativních titulů ze sekundární literatury uvedených na závěr.

Téma práce se zrodilo na návrh ThDr. Evy Vymětalové Hrabákové, Th.D. v rámci předmětu „Úvod do helénistických náboženství“ na základě mého referátu z díla Josefa Flavie „*O starobylosti Židů*“. Pro konečný výběr z mé strany však vedlo několik důvodů. Především mně zaujala autorova osobnost a rozporuplnost jeho životního příběhu, otázka vlivu řecko-římské kultury helénistické éry na židovské myšlení, a v neposlední řadě možnost vyplnění mezery o znalostech historie Židů, které dnes můžeme získat jen z Josefovy literární tvorby. Dále to byly osobní důvody, jednak moje blízkost k řecké mentalitě a kulturní tradici, s níž jsem v kontaktu již více než deset let prostřednictvím seminářů tradičních řeckých tanců.¹² Podnětem byla pro mne také otázka národní identity v multikulturním a multilingválním prostředí na základě osobní zkušenosti, která mi dovoluje možná lépe chápat Josefovy vědomé i nevědomé snahy o vytvoření jakéhosi vnitřního mostu mezi kulturou nativní a kulturou získanou, navíc, když ta získaná je tou oficiální, úředně a geopoliticky stvrzenou¹³. To se právě týkalo i území Palestiny v rámci Římské říše 1. století n.l., kdy Josefovým mateřským jazykem byla aramejšтина a hebrejšтина, ale v politických kruzích byla nutná znalost řečtiny. Nakolik je takové prostředí obohacující, dokazuje Josefův příklad, když navzdory kritice, kterou jeho spolupřevci na jeho hlavu vysypali, si dokázal udržet svou židovskou

¹¹ Zygmunt BAUMAN, *Tekutá modernita*, Praha: Mladá fronta 2002.

¹² Semináře, jsou součástí festivalů tradičního tance konaných každým rokem v Řecku. Kromě estetického působení na účastníky nesou v sobě prvky antických slavností a mimořádně silný náboj regionální identity, „*polis*“, která, jak se zdá, z řecké kultury a myšlení nikdy úplně nevymizela.

¹³ Moje rodná řeč maďarština, v níž jsem v mládí v bývalém Československu získávala i základy svého vzdělání, byla (a je) diametrálně odlišná od úředního slovenského, i všech ostatních slovanských jazyků.

identitu, ale přitom čerpat z řecké kultury maximum, co mu doba a jeho prostředí dovolovaly. Jeho snaha o zachování integrity své osobnosti někdy narážela na nepochopení ze strany příslušníků obou stran, jak v jeho vlasti, tak v centru Římské říše¹⁴. A nakonec důvod, který mně napadl během rešerše, že otázka identity, která pokud jde o její náboženskou stránku, by mohla v rámci humanitního studia tematicky zapadat do obou částí mého oboru, judaistiky i religionistiky, a tak jsem se snažila sekundární literaturu k práci sestavit podle těchto kritérií.

Metodické poznámky:

- 1) Pro zachování kontinuity uvádím citace jednotlivých paragrafů (§) z Josefových děl v závorkách přímo v textu, místo pod čarou, takto:

(*VŽ*, 5.183) = Válka židovská, Kniha pátá, § 183

(*MŽ*, 394) = Můj život, § 394

(*ŽS*, 2.3. 52) = Židovské starožitnosti, kapitola 2, odstavec 3, § 52

(*OSŽ*, 2.145) = O starobylosti Židů, Kniha druhá, § 145

Důvodem je lepší přehlednost, neboť u Josefa je číslování knih a paragrafů dáno historicky, a je stejný ve všech vydáních a jazykových verzích. Pod čarou jsou pak uvedeny příslušné odkazy na díla jiných autorů.

- 2) V případě odkazů na předmluvy českých historiků k jednotlivým Josefovým dílům, která mají odlišný rok vydání, jsou citace uvedena klasicky pod čarou.
- 3) V Seznamu použité literatury jsou uvedena všechna česká vydání, z nichž v rámci práce vycházím.

¹⁴ V historii Židů ve střední Evropě se to asi nejmarkantněji projevilo v 19. století v Německých zemích v době židovského osvícenství *haskaly* in: Amos ELON: *The pity of it all, a portrait of the German-Jewish epoch, 1743–1933*, 419 s.

1. Osobnost Josefa ben Mattatjáh v dílech Josefa Flavia

Podle obecné charakteristiky je každé umělecké dílo do jisté míry zrcadlem autorovy osobnosti. Vzhledem k době svého vzniku je však Josefovo dílo zcela unikátní nejen poutavým stylem a poctivou snahou o co nejvěrnější zachycení historických událostí z území Palestiny prvního století, ale také až vědecky podrobnou kulturní, zeměpisnou,¹⁵ místopisnou, urbanistickou a architektonickou vypovídací hodnotou¹⁶ (*VŽ*, 5.136-183; 5.184-247). Je také pokusem o sebereflexi, při níž, a ve snaze pravdivě popsat a obhájit své činy, se Josef někdy dostává sám se sebou do konfliktu¹⁷. Můžeme to částečně přičíst možnostem doby, kdy jediným médiem pro interpretaci myšlenek byla lidská paměť a písmo. Josef celý průběh války popsal s odstupem deseti let už jako římský občan. Je to čas poměrně dlouhý na transformaci vzpomínek a pozdější internalizaci „žádoucích“ modifikací, jejichž pomocí jedinec postupně vytváří o sobě obraz, kterému nakonec sám uvěří¹⁸.

V důsledku staletí trvajících historického výzkumu Josefových děl dnes už jsou notoricky známá místa v textu, zejména ve spisech *Válka židovská* a *Můj život*, kde narážíme na silné projevy jeho osobnosti, pozitivní i negativní, na různá protirečení, citově přehnané soudy, sebeospravedlňující argumentaci, osobní zaujatost, emocionální podbarvení událostí, osob atp. Avšak mezi nejznámější pasáže *Války* patří bezpochyby přímé i nepřímé řeči, proslovy klíčových aktérů¹⁹, která mají schopnost silně působit i na dnešního čtenáře. Byl to běžný narativ té doby, dramaticky pojatý styl podle řecké klasiky²⁰ s množstvím řečnických zvrátů, s cílem co nejpřesvědčivěji zapůsobit na čtenáře nebo posluchače. Josef uplatnil tento styl i v případě vlastní osoby, někdy mluví přímou, někdy nepřímou řečí, mnohdy ve třetí osobě, zejména, když potřebuje zdůraznit

¹⁵ SEGERT, *Židovská válka a její dějepisec*, in: FLAVIUS JOSEPHUS, *Válka židovská*, Praha: SNKL 1965, s. 23.

¹⁶ Důkazy o tom, jak archeologové stále čerpají z Josefových děl. Novinářský titulek chce přitáhnout pozornost, a tak použije jméno Ježíše, ale důraz pro nás je na Josefově detailním popisu chrámového komplexu v Jeruzalémě, dostupné online na [Archeolog obnovuje dlažbu, po níž chodil i Ježíš: „Přiblížíme dávné časy současnosti,“ říká \(msn.com\)](#) cit. červen 2021.

¹⁷ SEGERT, *Židovská válka a její dějepisec*, in: FLAVIUS JOSEPHUS, *Válka židovská*, s. 11.

¹⁸ Aleida ASSMANNOVÁ, *Prostory vzpomínání: Podoby a proměny kulturní paměti*, Praha: Karolinum 2018, s. 30.

¹⁹ RAJAK, *Josephus*, p. 80.

²⁰ RAJAK, *Josephus*, p. 9.

své zásluhy. Nejpůsobivější pasáží tohoto druhu je bezesporu přímá řeč krále Agrippy II. v předválečné části díla (*VŽ*, 2.345-402), která, pokud by šlo o anotaci knihy, bylo by namíste přirovnat jej k hlasu zvonku vytrhujícího čtenáře z monotónního seznamu historických dat a jmen, jimiž jsou první kapitoly přeplněny. V každém případě to jsou pasáže, z nichž badatelé mohli a mohou čerpat nejvíce informací o Josefově identitě, už proto, že jiný zdroj, jak se s ní seznámit, se nám bohužel nezachoval²¹.

1.1. Stručná osobní charakteristika autora

Josephus Flavius byl židovský historik starověku a zároveň jeden z bývalých vojevůdců první židovské války. Dříve, než se stal vojevůdcem, pod svým původním jménem Josef ben Mattatjáh, se jako potomek starobylého kněžského, a po matce i královského rodu z dynastie Hasmonejců, zabýval náboženskými a filosofickými otázkami. Nebýt války, byl by se možná po vzoru Filóna Alexandrijského stal spíše helénisticky zaměřeným filosofem než dějepiscem. Avšak dějiny nebo „osud“ tomu chtěly jinak, a tato jejich vrtkává souhra, kterému Řekové říkají *moirá*, nebo *tyché*, mu od mládí přisoudila jakousi dvojí identitu²², nejen podle rolí, ale i podle jména. Přesto si až do konce chtěl zachovat svou židovskou identitu. Svůj osobní život prožíval, vnitřně i navenek, mezi dvěma světy ve smyslu náboženském, kulturním, i geopolitickém. Nebyl však osudem, nebo podle Josefova přesvědčení Hospodinem, vybrán pro tuto dvojroli náhodou. Ještě před vypuknutím předválečných nepokojů získal bezprostřední zkušenost u Římanů jako delegát u dvora císaře Nerona, kdy se mu podařilo vymoci propuštění nesmyslně zadržovaných židovských kněží ze zajetí. Tím si u svých souvěrců vysloužil vysoký kredit, a tak když na území Palestiny vypukla občanská válka, jmenovali ho velitelem Galileje. Soudě podle stylu jeho psaní byl Josef mimořádně ctižádostivým člověkem. Tato úspěšná mise v Římě v něm mohla vzbudit jisté politické ambice²³, a tak své jmenování bral jako uznání svých kvalit.

Hodnocení Josefovy osobnosti vykazovalo rozpory už v starověku, ale u Židů to byly přímo kontroverze, které přetrvaly až do novověku. Badatelé v různých dobách se intenzivně věnovali vyhledávání literárních pramenů, které by o něm více vypovídaly. Jenže všichni museli zatím jednoznačně konstatovat, že Josefa můžeme poznat jen z jeho

²¹ SEGERT, *Židovská válka a její dějepisec*, in: FLAVIUS JOSEPHUS, *Válka židovská*, Praha: SNKL 1965, s.10.

²² *Tamtéž*, s. 10.

²³ RAJAK, *Josephus*, s. 11.

díla. Záměrně píšeme „zatím“, protože nikdy nevíme, zda poušť nevydá ještě někdy v budoucnu další poklady essénů nebo jiných, u nichž, jak víme přímo od Josefa (*MŽ, 10; VŽ, 2.119-161*), sám nějakou dobu pobýval. Soustředíme-li se na otázku Josefovy identity, nejvíce pozornosti z jeho děl si zasluhuje *Válka židovská*, kde se v sedmi knihách poprvé setkáváme s projevy jeho osobnosti.

1.2. Historický kontext díla „Válka židovská“

Z historického hlediska lze celý korpus *Války* rozdělit na tři velké celky, na části před, průběhu a po válce. První kniha je zhuštěným popisem předválečné historie.²⁴ Začíná líčením rozbrojů v 1. století př.n.l. mezi židovskými předáky o velekněžský úřad, které ze strany krále Antiocha IV. Epifana vedly k první násilné helenizaci židovského náboženství. V reakci na to Židé v čele s Hasmonejci, Matatjášem a jeho synem Júdou Makabejským, rozpoutali povstání, očistili chrám od pohanských nánosů a založili nezávislý židovský stát, který byl uznán i Římem. Jenže vnitřní rozbroje tím neskončily, spíše naopak. Židovstvo bylo rozděleno do několika táborů.²⁵ „Zbožní“ *chasideim*, kteří dříve Makabejce podporovali v boji proti helénizaci, se od nich odklonili poté, co na sebe strhli velekněžskou i královskou moc. Farizeové byli králem vyloučeni ze synedrionu, protože psanou Tóru chtěli rozšířit o ústní výklad v synagogách. Saduceové přesně naopak, trvali na přísném dodržování psaného zákona a povinném praktikování kultu výhradně v chrámu. Asketičtí esséni, kteří byli názorově blíže k farizeům, ale mnohem radikálnější v eschatologických a mesiášských představách, tvořili oddělenou skupinu s vlastní hierarchií uprostřed pouště.

K roztržičnosti v názorech na praktikování náboženské tradice se navíc přidaly vnitřní politické spory, které vedly k boji o trůn mezi bratry Hasmonejci. Římané už neměli tyto nepokoje v oblasti Blízkého východu zapotřebí, a tak pod velením Gnaea Pompeia roku 63 př.n.l. vojensky zasáhli a povstání potlačili. Římskou nadvládu od té doby zastupovali římsští úředníci a judští králové se stali jejich vazaly. Později po smrti Heroda Velikého nastal mezi jeho syny další boj o trůn, jehož následkem byly čím dál častější nepokoje, a tak Řím nakonec podřídil celé území své přímé správě a vykonavateli politické moci se stali římsští prokurátoři. Jedinou oblastí života, v níž Židé mohli nadále o sobě samostatně rozhodovat, zůstalo náboženství. Ale ani v této oblasti se Židé

²⁴ Srov. Stanislav SEGERT, *Dějiny starého Izraele*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1995, s. 149-170.

²⁵ Josef ČEŠKA, *Židé v konfrontaci se starověkým světem a Flavius Iosephus*, in: FLAVIUS IOSEPHUS, *Válka židovská/I.*, Praha: Svoboda 1990, s. 19-23.

nemohli shodnout a rozpoutali nepokoje kolem otázky, zda se mají přijímat chrámové oběti od římského císaře. Vinu za to nesla zejména vyostřená situace za prokurátora Gessia Flora v roce 64 n.l. Jeho mimořádně podlý a krutý způsob zacházení s obyvateli vyvolal ze strany Židů další vzpoury, v nichž nejvíce vynikaly radikální skupiny zélotů a sikariů. Silné naladění proti římské nadvládě se však týkalo veškerého obyvatelstva, rozdíl byl jen v způsobu odporu²⁶. Nepokoje nakonec přerostly v občanskou válku nejen v Jeruzalémě, ale i v jiných částech země a oheň vzpoury se rozšířil do protiřímského povstání.

Josef v celém spisu ztotožňuje vzbouřence výhradně s radikálními skupinami fanatiků, zélotů a sikariů, které označuje za „buřiče“ a „lupiče“. Podle jeho názoru oni zatáhli židovský národ do nesmyslné a zbytečné války a kategoricky je odděluje od většinového obyvatelstva dávaje tím najevo, jako by posledně zmiňovaní v ničem nebyli souhlasili s protiřímským povstáním. Navíc na mnoha místech spisu zdůrazňuje, že na řádění buřičů byl Řím, ač nerad, nucen stále tvrději reagovat, byť tím trpěl nakonec celý národ²⁷. Cílem tohoto stručného shrnutí historických okolností je demonstrovat, co sám Josef potřeboval zdůraznit v úvodních kapitolách svého díla:

„Otčinu totiž zahubil vnitřní rozbroj a židovští samovládci to byli, kdo proti jejich vůli zavlekli ruce Římanů a oheň do posvátného chrámu. Svědkem toho je sám ten, kdo jej zničil, Titus caesar, který měl po celou válku slitování s lidem od vzbouřenců hlídaným, častokrát dobrovolně odkládal dobytí města a obléháním poskytoval viníkům čas, aby změnili své názory.“²⁸

1.3. Pasáže naznačující obrat v Josefově chování

1.3.1. Přímá řeč krále Agrippy

Vyvrcholením popisu předválečné situace je bezesporu přímá řeč krále Agrippy II. (*VŽ*, 2.345-402), která daleko předchází Josefově vstupu na scénu. Proslov překvapuje svou svěžestí, ale zejména rozsahem, neboť zabírá plných sedm stran. Co se týká stylu, určitě značnou roli v něm hrál jeho řečnický talent a mimořádná schopnost filosofické

²⁶ SEGERT, *Dějiny starého Izraele*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1995, s. 206.

²⁷ SEGERT, *Židovská válka a její dějepisec*, s. 25.

²⁸ FLAVIUS IOSEPHUS, *Válka židovská/I.*, *Předmluva spisovatelova*, § 10, Praha: Svoboda 1990, s. 34.

interpretace, ale Josef v ní předesílá už jistý vzkaz o sobě.²⁹ Jako by svůj postoj chtěl s předstihem tlumočit ústy někoho vlivného a pro Římany o to věrohodnějšího, že Agrippa byl Žid, který byl od mládí vychováván v Římě, a v neposlední řadě byl římským občanem. Agrippa svou řečí reagoval na sérii nepokojů a přemlouval Židy, aby kvůli nespokojenosti s jedním prokurátorem nekladli odpor celé římské správě. Je důležité si povšimnout důrazu, jaký v této řeči Josef kladl na připomenutí ohromného teritoria a síly, kterou Řím ovládá „téměř celý svět“ a na nepatrnost židovského národa a marnost její revolty. Podklady o rozmístění římských vojsk Josef bezpochyby čerpal z císařského archivu³⁰, zbývalo jen doplnit suchá úřednická data působivým, dramatickým projevem, a to Josef dovedl mistrně. Byla Josefova stylizace Agrippovy řeči zamýšlena jako předem vyslaná sebe apologie? Britská historička Tessa Rajak tuto hypotézu nevyvrací ani nepotvrzuje a ve své práci se vyjadřuje takto:³¹

„Již dříve jsme zjistili, že vojenské výboje odrážejí autorovy vlastní zájmy; kdežto Agrippova řeč tím, že odhalila marnost židovské vzpoury, slouží k ospravedlnění osobního postavení Josepha jako židovského politika, jehož válečné odhodlání bylo méně než úplné.“

Je tedy otázka, která složka Agrippovy řeči byla adresována a komu, zda Židům podle původu, Římanům podle občanství, nebo univerzálně všem jako potvrzení správného vývoje v Josefově argumentaci příčin války.

1.3.2. Josef jako vojevůdce

Židovská vzpoura neustávala ani po varovné řeči Agrippově, ani po vojenském zásahu syrského místodržícího Cestia Galla, naopak, po odrazení útoku pod jeho velením Židé získali sebevědomí, začali rozšiřovat počet vojevůdců a chystat se na válku proti Římu. Série nepokojů vznikala zejména na území dlouhodobě neklidného regionu Horní a Dolní Galileje, kde vypukla občanská válka. Na uklidnění situace se Jeruzalémská vláda rozhodla jmenovat velitelem Galileje Josefa, i když svým sociálním postavením

²⁹ SEGERT, *Židovská válka a její dějepisec*, in: FLAVIUS JOSEPHUS, *Válka židovská*, Praha: SNKL 1965, s. 22; RAJAK, *Josephus*, s. 76.

³⁰ SEGERT, *Židovská válka a její dějepisec*, s. 20.

³¹ “We earlier found that the military excurses reflects the author's own interests; while Agrippa's speech, by bringing out the futility of a Jewish revolt, serves to justify Josephus' personal position as a Jewish politician whose commitment to war was less than total.” in: RAJAK, *Josephus*, s. 180.

aristokrata se na tuto roli příliš nehodil. Obyvatelstvo Galileje bylo velmi rozmanité, sedláci, různé radikální skupiny, skládající se většinou z nejhudších vrstev, v jejichž čele stáli velmi ambiciózní „buřiči“. Navíc pestré etnické členění, některá města byla z velké části, nebo úplně řecká, a ta nechtěla bojovat proti Římanům. Na římskou stranu se postavil i král Agrippa se svým sdružením, neboť po svém neúspěšném proslovu vyhodnotil situaci jednoznačně ve svůj prospěch, a podle svého přesvědčení i ve prospěch lidu Palestiny, který se podle jeho mínění pomalu, ale jistě řítí ke zkáze. Bojovala proti sobě i některá města, jejichž velitelé zápasili mezi sebou o získání prestiže, s cílem stát se veliteli celé Galileje. Jím byl ale Josef, který v této roli byl vnímán jako člověk z města, „cizák“, který podle nich nemohl chápat regionální specifika, a tak vznikla další dichotomie, venkov proti městu. A v neposlední řadě z toho vyústila animozita mezi Josefem a velitelem Tiberiady, Justem, jehož útoky a kritika Josefa jako vojevůdce je jedním z témat Josefova životopisu. Většina badatelů se shoduje na tom, že pozice obou mužů, umírněných příslušníků vyšších vrstev, kteří si nepřáli válku s Římem, byly pozoruhodně podobné.³² Nicméně podle toho, co Josef ve své obhajobě proti Justovi píše, měl ho krivě obvinít z bojové zaujatosti proti Římu (*MŽ*, 336-368).

V celém spisu *Války* Josef poprvé zmiňuje sám sebe, ale ve třetí osobě, jako by svou identitu chtěl skrýt v pozadí. Zřejmě se nechal inspirovat Caesarovými „Zápisky o válce Galské“, která je taktéž v sedmi knihách, a kde Caesar shodně popisuje sám sebe ve třetí osobě.³³ „Spisovatel Josef“ dost vychloubavě líčí způsob vlády „Josefa velitele“ a jeho smysl pro řád, který tolik obdivoval u Římanů (*VŽ*, 2.569-584). Do nejmenších podrobností nás zpravuje o své mimořádné schopnosti organizace, jak si počínal cílevědomě a snažil se především získat náklonnost obyvatel. Vytvořil regionální vládu, stavěl hradby kolem měst, (*VŽ*, 2.573) ale hlavně zavedl vojenskou kázeň a strukturu „do jisté míry po římském způsobu“ jak sám píše, a vojákům zdůrazňoval, aby si uvědomili, že povedou válku s „pány málem celého světa“. Zejména pak apeloval na čisté svědomí, aby „bůh jim nebyl nepřítelem“. Josef v těchto pasážích klade až podezřele velký důraz na vyvolání dojmu, že většina obyvatelstva Galileje stála za ním, a aby ještě více podtrhl svou pozici, vytvořil mimořádně emotivní obraz vnitřního nepřítele.³⁴ Byl jím Jan

³² RAJAK, *Josephus*, s. 148.

³³ SEGERT, *Židovská válka a její dějepisec*, in: FLAVIUS JOSEPHUS, *Válka židovská*, Praha: SNKL 1965, s.10.

³⁴ RAJAK, *Josephus: Josephus and the Civil War in Galilee*, s. 144.

z Gischaly, velitel Tarichají, jehož stoupenec, i Jana samotného, označil za lotry a bandity (*VŽ*, 2.585-632). Jan se podle Josefa snažil podlostí, různými úskoky a násilím dosáhnout jeho sesazení. Josef mu ale nezůstával nic dlužen a oplácel mu stejně úskočným a násilným způsobem, jeho přívržence krutě trestal, a tím si vynutil jejich poslušnost. Krutosti ve válkách nebyly ničím neobvyklým, přesto pro ilustraci jeden incident, který vypovídá o Josefově způsobu vládnutí, a které mu rozhodně neslouží ke cti, i když se k němu přiznal a tvrdil, že tak činil v sebeobraně:

Po zadržení lupu z majetku krále Agrippy (*VŽ*, 2.595-608) si Josef nechal u sebe všechny ukradené věci s úmyslem, že je ve vhodný čas vrátí jejich majiteli. To však nezůstalo v tajnosti a byl nařčen z podvodu a spiknutí s Římem. Zuřivý dav ho chtěl zabít, a proto se uchýlil ke lsti a tvrdil, že za peníze chtěl upevnit Tarichaje hradbami, čímž si získal důvěru značné části obyvatel. Na tomto místě poprvé použije první osobu, když cituje sám sebe: „Neměl jsem v úmyslu tyto peníze posílat zpátky Agrippovi, ani jsem z nich nechtěl mít užitek sám pro sebe. Nepovažoval bych přece nikdy za přítele toho, kdo je vaším protivníkem...“³⁵ Když ale skupina nespokojených mu dále vyhrožovala, uchýlil se k další lsti, tvrdil, že pro řev neslyší, co po něm žádají a chtěl, aby k němu vyslali delegaci. Když pak ti byli uvnitř, „zpráskal je všechny bičem až do krve“ a na poučenou ostatním je vyhodil před vrata (*VŽ*, 2.610-614).

Na základě dalších podobných lží a krutého zacházení s protivníky byl Josef na popud Jana obviněn u vládních činitelů v Jeruzalémě, a výsledkem byla jejich shoda na odvolání Josefa z funkce velitele. To potvrdili i vysláním ozbrojené skupiny spolu se čtyřmi významnými muži, dobrými řečníky, aby doslova „...od Josefa náklonnost lidu odvrátili.“ (*VŽ*, 2.626-631). On však tyto plány včas překazil a ozbrojence i vyslance poslal zpět s nevyřízenou. Takto popisuje, jak postupně posiloval svou autoritu, aby získal vládu nad všemi galilejskými městy. Je tedy zřejmé, že se Josef nevybíravými prostředky snažil prokazovat svou kompetentnost, a tím nepřímou vyjádřil, že se plně ztotožnil s identitou velitele Galilejců v občanské válce, která později přerostla do protiřímského povstání. Nicméně toto vyvrací ve svém životopise, když se brání proti Justovu útočnému spisu (*MŽ*, 336-368).

Z obsahu těchto pasáží je zřejmé, že Josef v Galileji uplatňoval jistý druh politiky. Hledal cestu, jak zastavit boj mezi znesvářenými skupinami a zajistit vnitřní mír, jak dosáhnout toho, aby lid přestal bouřit proti římské nadvládě a byl zachován stávající stav,

³⁵ S králem Agrippou se Josef důvěrně znal, to potvrzuje in FLAVIUS: *Můj život*, par. 365-7.

což by bylo vyhovovalo bohatým aristokratickým kruhům, k nimž Josef bezesporu patřil. Na tomto místě můžeme tedy vidět projev čtyř značně protichůdných rysů Josefovy identity: ³⁶ 1) sociálním postavením aristokrata, pocházejícího z kněžské elity a nosícího v hlavě myšlenky na dosažení příměří s Římem, 2) vojevůdce posádky chudých obyvatel Galileje nepřátelsky naladěných vůči první skupině a bojovně proti Římu, 3) postavením politika, který hledá klíčky, jak zachovat status quo s Římem, přitom nedat prostor pro zesílení vnitřních nepokojů a pokračování občanské války, 4) spisovatele, který se snaží toto všechno zachytit a podat tak, aby mu čtenář uvěřil.

Nelze se proto divit, do jaké formy tyto snahy nakonec vyústily, i když jeho postavení rozhodně nebylo záviděníhodné. Za politickými tahy byly skryty zcela racionální úvahy. Josef dobře věděl, a nebyl sám, že za dané situace nebyla reálná šance, aby nepatrné, byť houževnaté a pro boj odhodlané židovské vojsko zvítězilo nad obrovskou, perfektně vycvičenou římskou armádou, jejíž síla byla ještě znásobena pod velením zkušeného válečného veterána, Vespasiana.

1.3.3. Výzva k odstoupení

Jak je zmíněno výše, Josef obdržel výzvu k odstoupení z postu velitele v Galileji. Kdyby byl uposlechl, mohl se vyhnout srážce s Římany a vyhnout se tak nejistému osudu. Navíc si mohl zachránit pověst, protože by byl neodstoupil z vlastního rozhodnutí, ale na rozkaz. Jenže Josef to neudělal. Proč? Byla to jeho uraženost, že titíž lidé, kteří ho s důvěrou jmenovali na tento post, ho chtěli odvolat na základě pomluv? Ve *Válce* této události věnuje jen několik málo paragrafů, což je překvapující (*VŽ*, 2.626-631). O to více ve svém životopise, byť oproti *Válce* s mnoha chronologickými i faktickými rozdíly (*MŽ*, 189-271). Nad jejich příčinou se v minulosti pozastavilo mnoho historiků. ³⁷ V této práci nelze jinak než se spokojit s hypotetickou verzí, že Josef byl nucen po zbytek svého života reagovat na četná obvinění, a tak jako součást své obhajoby uvedl detaily kolem snah o odvolání až dvacet let po vydání *Války*, a to mohlo způsobit nepřesnosti v narrativech. Rozdíly mezi nimi nám však konečně dávají prostor pro srovnání a pro možnost sledovat to, co muselo z Josefova chování nejvíce rezonovat po válce u jeho kritiků. Jeho životopis totiž není jen obranou proti Justovi, který Josefa obvinil z přílišné angažovanosti proti Římu, což ho v očích Římanů mohlo zdiskreditovat, ale v něm také vysvětluje okolnosti, které ho vedly k rozhodnutí se vzepřít výzvě k odstoupení. Je zde

³⁶ RAJAK, *Josephus*, s. 4.

³⁷ Podrobně k tomuto tématu in: RAJAK, *Josephus, Josephus and the Civil War in Galilee*, s. 145-147.

více možností k dedukci. Jednak Josef v době občanské války byl ctižádostivým mladým mužem, a jako velitel se cítil být, podle jeho vlastního přesvědčení, nanejvýš kompetentní. Výzvu k odstoupení ze strany čtyř zástupců vlastní aristokratické třídy, tří farizejů a jednoho kněze, bral jako potupu. Poté, co všechno vykonal pro udržení míru v regionu, sjednotil roztržité zájmy obyvatel, zorganizoval zločinecké skupiny pro sjednocenou obranu a zavedl vojenskou kázeň, vyznívá zcela logicky, že chtěl v pokračovat až do konce, ať byl jaký. Jeho pocit uražení byl o to větší, když viděl, kolik členů vyšší třídy utíkalo ze země, zachraňovalo své životy a majetky před blížící se válkou, a Josef odmítal udělat totéž. Když přece jen začal uvažovat o odstoupení, popisuje, jak se lid Galileje shromáždil na pláni a nařikal, ponižoval se a prosil, aby je neopouštěl, protože v něm viděli svou záchranu (*MŽ*, 205-213). Na té pláni Asóchis měl Josef v noci zvláštní sen (*MŽ*, 208-210), slyšel hlas, který k němu takto promlouval:

„Přestaň se kormoutit a strachovat; to, co tě zarmucuje, tě učiní největším a ve všem šťastným; úspěchu dojdeš nejen v těchto záležitostech, nýbrž i v mnoha jiných. Neumdlévej tedy, měj na paměti, že také proti Římanům budeš muset vést válku.“

Tento sen Josef považoval za zásah vyšší moci, který mu poskytl finální argument, jednak pro vysvětlení, proč neustoupil z postu velitele, a jednak proti Justovým útokům, že v Galileji se choval protiřímsky, přičemž on v obou případech plnil „jen“ nadřazený rozkaz.³⁸

1.3.4. Začátek války s Římany

Situaci těsně před a na začátku války vykresluje Josef ve Třetí knize, která je zcela klíčová, pokud jde o posouzení morální stránky Josefovy identity. Pokusíme se některé pasáže co nejpodrobněji analyzovat už proto, že po staletí z ní vychází nejvíce hodnotících, většinou negativních soudů Josefovy osobnosti. Musíme mít přitom stále na zřeteli dvojí roli, kterou Josef ze svého pohledu ve *Válce* zastává – roli vojevůdce a roli spisovatele. Víme, že obrazy událostí, vlastní osoby i válečných aktérů dával dohromady zpětně, na základě svých vzpomínek, a tudíž měl dostatek času je promyslet tak, aby vyzněly v jeho prospěch. Některá místa narativu působí jakoby Josefem spisovatelem předem vyslovené apologie a zamýšlené manipulace dávající prostor pro „únik“ Josefovi veliteli. To potvrzuje i rozsáhlý popis římské armády (*VŽ*, 3.70-107), kterou obdivoval už dávno před válkou, a která nápadně připomíná přímou řeč krále Agrippy (*VŽ*, 2.345-

³⁸ RAJAK, *Josephus, Josephus and the Civil War in Galilee*, s.151.

402). Zařazení této „odbočky“, jak ji sám nazývá, před pasáže popisující průběh války je sice celkem logické, neboť Vespasianovy legie se právě blížily k hranicím Galileje, ale zdá se, že Josefův důraz je na něčem jiném než na obsahu tohoto „chvalo zpěvu:“ (*VŽ, 3.108-109*)

„Toto jsem vyložil nikoli proto, že mám v úmyslu Římany pochválit, nýbrž spíše pro útěchu přemoženým a proto, abych odvrátil od jejich předsevzetí ty, kdo usilují o převraty. Způsob vedení římského vojska by mohl snad být i poučením těm milovníkům všeho ušlechtilého, kteří jej neznají.“

Zní to jako varování pro jiné národy impéria, ale o jejich osudy se Josef tolik nezajímal, ani před, ani po válce. Spíše chtěl vyslat dodatečně vzkaz Židům (vzhledem k vydání knihy deset let po válce) o zbytečnosti protiřímské vzpoury, a zdůraznit svůj dávný postoj ještě dřív, než začne popisovat samotné události.

Zdá se tedy, že Josef jako velitel již v duchu kapituloval, a přitom byl překvapen a zklamán, když jeho vojáci u prvního města, k němuž teprve směřovaly římské legie, se rozutekli ve strachu dřív, než spatřili římské vojsko (*VŽ, 3.129*). Se zbytkem vojáků pak uprchl i on do Tiberiady a odtud žádal Jeruzalém o posilu. Tvrdil, že jeho vojáci, „by snad většinou rádi přistoupili k příměří...“, a že on „již tenkrát se obával o výsledek války“. Do té doby uvědomělý a zapálený vojevůdce, jakým se prezentoval v boji s vnitřním protivníkem, najednou jakoby podsouvá myšlenku na kapitulaci svým vojákům. Avšak o kousek dál v textu to potvrzuje i sám za sebe a zdá se, jako by předem alibisticky popisoval to, co se teprve stane, osudový obrat, morální selhání, které mu historie nemůže zapomenout. V této pasáži Josef takto cituje sám sebe:

„Viděl totiž, k jakému konci spějí židovské záležitosti, a dávno věděl, že jedinou záchranou pro ně by bylo, kdyby změnili své smýšlení. Sám pak, ač se mohl nadát, že u Římanů dosáhne odpuštění, přece si častokrát raději zvolil smrt, než aby zradil vlast a zneužil jemu svěřené velitelské pravomoci a žil pak v přízni těch, proti nimž byl poslán do boje.“

Tuto zprávu odeslal do Jeruzaléma, aby úřadům sdělil „jak se věci mají, aby potom nebyl viněn ze zbabělosti, kdyby příliš zdůrazňoval sílu nepřátel, ani aby nedodával odvahy těm, kdo stejně jako on měli v úmyslu změnit své názory...“ (*VŽ, 3.136-140*)

1.3.5. Josef jako obránce Jótapaty

Události v Galileji nabraly rychlý spád. Vespasianus se rozhodl obklíčit město Jótapata, které díky svým přírodním podmínkám bylo nejlépe chráněné, a tudíž se v něm shromáždilo nejvíce židovských obránců. Ještě před příchodem římské armády se vrátil Josef z Tiberiady a opět stojí za citování, jak vysoké mínění musel o sobě mít: (*VŽ* 3.143-144).

„Jakýsi přeběhlík podal Vespasianovi vítanou zprávu o příchodu tohoto muže a pobízel jej, aby k městu spěchal, jako by spolu s ním měl dobýt celé Judeje, jestliže se zmocní Josefa. Tuto zprávu považoval Vespasianus za ohromné štěstí a domníval se, že mu z boží prozřetelnosti dobrovolně vešel do pasti ten, který se zdál nejchytřejším z nepřátel...“

Víme, že *Válka židovská* je retrospektivním vyprávěním, přesto, a možná právě proto musela taková míra sebechvály vzbuzovat mírně řečeno nelibost u tehdejšího, a konec konců i dnešního čtenáře.

1.3.6. Osudový obrat

Josef popisuje příběh dobytí Jótapaty velmi podrobně a barvitě a věnuje mu jednu celou kapitolu (*VŽ*, 3.132-339). Naturalistické líčení nejkrutějších scén střídá popis (sebe)chvály Josefovy statečnosti a válečného důmyslu, jak obrovské škody dokázal způsobit Římanům, ale tu a tam už se objevují myšlenky na sebezáchranu (*VŽ*, 3.193-194). Nestydatě přiznává, že obyvatelům Jótapaty „... tajil, že jde o jeho bezpečnost, a tvrdil jim, že odejde proto, aby jim prospěl“, neboť by byl mohl přivést posilu (*VŽ*, 3.197). Lid ho však opět úpěnlivě prosil, aby zůstal, a on se nechal přemluvit.

Další samostatná kapitola obsahuje popis asi největšího, a s jistotou možno říci osudového obratu v Josefově životě (*VŽ*, 3.340-408). Když Římané ukončili krvavý boj, většinu obyvatel pobili, zbytek zajali a zbořili celé město, začali hledat Josefa. Tomu se podařilo ukrýt v nejbližší jeskyni. Kdyby Josef nepopisoval jednu z nejbolestnějších období židovské historie starověku, dramatičnost následujících pasáží by mohla připomínat příběh z antických bájí, kdy statečný hrdina díky své vynalézavosti a pomoci bohů zázračně unikne ze spár ukrutné obludy.

Ale realita Jótapaty byla přece jen mnohem těžšího charakteru. Josef v úkrytu narazil na čtyřicet mužů, umírněných členů vyšší třídy, kteří stejně jako on, od začátku nesouhlasili s válkou proti Římu. Vzniklou situaci podle Josefova popisu vnímali jako svou největší potupu a neviděli z ní jiné východisko než hromadnou sebevraždu. Musel

v nich totiž pracovat oprávněný pocit rozhořčení nad nespravedlností, že to nebyla jejich válka, a že se stali součástí protirímské „lůzy“, která je strhla do této beznaděje. O to více to pociťoval Josef, který podle svého přesvědčení dostal svému úkolu až do konce, uklidnil vnitřní vášně v Galileji, a nyní měl být i se svými druhy vystaven potupné popravě nebo otroctví, zatímco mnozí z těch, kteří ho pověřili, utíkali ze země a zachraňovali svou kůži. Josef se pokoušel o útěk, ale římsí vojáci celé okolí jeskyně přísně střežili. Nakonec byl vyzrazen a Vespasianus vyslal své tribuny s výzvou, aby se vzdal. Jedním z nich byl Nicanor, dlouholetý Josefův přítel. Opět následuje emotivní popis ušlechtilosti Římanů, ale přes ujišťování Nicanora má stále pochybnosti, že by jeho život byl ušetřen.

V tom si vzpomněl na své sny, „kterými mu bůh předem naznačoval budoucí pohromy Židů a budoucnost římských vládců“. Popisuje, že jako kněz byl „zběhlý“ ve vykládání snů, protože dobře znal prorocké interpretace z posvátných knih (*VŽ*, 3.352) Na tomto místě pronáší modlitbu ke stvořiteli a pokorně přijímá jeho rozhodnutí, že „veškeré štěstí přešlo k Římanům“. Ostatní mu však nedovolili kapitulovat a vyhrožovali mu zabitím. Psychickým i fyzickým nátlakem a odvoláváním se na otcovské zákony mu připomínali čest a pověst Žida, který v takovýchto chvílích musí pohrdat fyzickou smrtí (*VŽ*, 3.356-360). Josef, aby získal čas, sáhl k silné argumentaci božího trestu za sebevraždu, a k praktickému zdůvodnění, že kdyby využil nabídky Římanů, mohli se skrze něj zachránit všichni, a že vzdání se po čestné porážce není totéž, co dezertování. Kdyby přesto měli umřít, tak nikoli vlastní rukou, ale v čestném boji. Jenže taková možnost se zdála být definitivně uzavřena.³⁹

Když viděl, že rozhodnutí jeho druhů je neotřesitelné, „v důvěře v ochranu boží vsadil záchranu na jeden los“ a navrhl, aby každý vylosovaný byl zabit rukou dalšího. S tím všichni souhlasili a přijali smrt podle Josefem navrženého postupu. Nakonec zůstal naživu jen Josef ještě s jedním ze čtyřiceti. Bude opět nejlepší přímo ocitovat Josefova slova:

„Usiloval o to, ani aby nebyl losem odsouzen k smrti, ani aby si pravici neposkrnil vraždou soukmenovce, kdyby měl zůstat poslední, a proto i toho druhého přemluvil, aby zůstali naživu na danou záruku.“

Usiloval? Jak? O tom, co se stalo s druhým zachráněným, už se nikdy nikde nezmínil, ani ve *Válce*, ani ve svém životopise. Největší otázka však visí nad zázračným způsobem

³⁹ RAJAK, *Josephus, Josephus and the Civil War in Galilee*, s. 168

přežití, zda to byla opravdu Josefova neochvějná víra v boží ochranu, kterou mu napověděl prorocký sen (viz kap. 2.3.3), nebo spoléhal na zásah osudu, štěstěny, *tyché*? Nebo to byla Josefova vynalézavost, vzdělanost a šikovná kalkulace, které mu poskytly jistotu úniku? Asi všechno dohromady. Přesto možná existuje jeden, sice drobný, ale konkrétní detail, dvě krátké věty, které Josef zaznamenal v souvislosti s bojem proti Římanům na hradbách Jótapaty:

„V zoufalé situaci se Josef poradil s nutností. Ta je totiž mocnou původkyní nápadů, když ji pohání zoufalství.“ (VŽ, 3.271)

„Ὁ δὲ Ἰώσηπος ἐν ταῖς ἀμηχανίαις σύμβουλον λαβὼν τὴν ἀνάγκην, ἣ δ' ἐστὶν δεινὴ πρὸς ἐπίνοιαν, ὅταν αὐτὴν ἀπόγνωσις ἐρεθίζῃ.“⁴⁰

Tato slova by se mohla stát mottem i pro situaci v jeskyni. Spojení boží prozřetelnosti *pronoia*, osudu *heimarmené* a nutnosti *ananké* neboli stoické neodvratnosti osudu⁴¹ (lat. *fatum* = výrok, boží vůle, věštba), jsou právě nábožensko-filosofické složky Josefovy víry, které mu zřejmě vnukly způsob záchrany. Nicméně do intimní sféry jeho osobních pohnutek historiografie nemá přístup a může s nimi pracovat jen na základě hypotéz. Psychologie pro tento případ také nemá dostatek podkladů. Přesto jeden vědecký obor našel v daném tématu „zalíbení“. Na základě legendy pocházející z Itálie ze 16. století, v níž se autor zabývá příběhem Josefova losování, se v 18. století objevil náčrt matematického modelu, který vycházel z počtu 41 mužů (40+1) rozestavených do kruhu. Později se toho ujali i další vědci a vytvářeli různé variace rozpočítávání, aby dokázali pravděpodobnost Josefovy kalkulace.⁴² O tom, zda v jeskyni bylo opravdu čtyřicet mužů, nebo si ten počet Josef dodatečně vymyslel, aby dostal nejlepší výsledek, můžeme opět jen spekulovat. Samozřejmě Josef jako kněz, musel ve své době velmi dobře znát symboliku čísel z Tanachu,⁴³ kde číslu čtyřicet připadá mimořádně důležité místo, neboť je obecně symbolem lidské zralosti, zkoušky, nového začátku...⁴⁴ Interpretace čísel v judaismu je však téma na samostatnou práci, a proto se jí na tomto místě nebudeme věnovat.

⁴⁰ Řecký text celé *Války židovské* se nachází zřejmě jako fotokopie originálního díla „*ἹΣΤΟΡΙΑ ΙΟΥΔΑΪΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ*“ v anglicko-řecké publikaci in: H. ST. J. THACKERAY, *Josephus, The Jewish War*, London: William Heinemann Ltd., Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1956 s.186.

⁴¹ V. F. ASMUS, *Antická filosofie, Řecký stoicismus*, Praha: nakl. Svoboda 1986, s. 442.

⁴² Článek s názvem „O Josefově problému“ z r. 2012 v časopisu „Pokroky matematiky, fyziky a astronomie“, dostupné online na: https://dml.cz/bitstream/handle/10338.dmlcz/143212/PokrokyMFA_57-2012-4_2.pdf

⁴³ Později i v Talmudu a Mišně, ale ty v Josefově době ještě nebyly

⁴⁴ <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/6248-forty-the-number>

Židé prvního století se ani tolik nezajímali o způsob, jakým se Josefovi podařilo zachránit než o to, co té události předcházelo a co se stalo po ní. Morální pochybnosti o jeho činu sice stále rezonovaly, ale byly spíše zaměřeny na Josefovu roli během občanské války a přechodu na římskou stranu po zničení poslední bašty. Stále totiž nebyl utišen spor kolem odmítnutí rozkazu na odstoupení z postu velitele. Josefův životopis je většinou historiků kvalifikován jako obrana proti Justovi, ale jak už bylo zmíněno na jiném místě (viz kap. „Výzva k odstoupení“), největší část v něm zabírá obrana proti těmto útokům, přičemž událostem v Jótapatě věnuje jen dva krátké paragrafy (*MŽ*, 412-413). Z toho lze vydedukovat, že nemusel čelit negativním reakcím na své zázračné vysvobození, a tudíž se jim nemusel ani bránit. Poslední minuty v jeskyni, ani ostatní okolnosti záchrany však nevysvětlil ani ve *Válce* a celou událost lakonicky ukončil prohlášením, že „takto tedy unikl jak boji s Římany, tak i s vlastními lidmi a byl Nicanorem odveden k Vespasianovi (*VŽ*, 3.392).

1.4. Vespasianův vězeň

Zpráva o pádu Jótapaty se brzy rozšířila do Jeruzaléma, a po počátečním smutku, že Josef je mrtev, zachvátila obyvatele vlna nenávisti a opovržení, protože se dozvěděli o jeho záchraně, a že u Římanů nemá status obyčejného zajatce (*VŽ*. 3.438-442). Josef už nějakou dobu trávil v římském táboře, když uslyšel, že Vespasianus ho chce poslat k Neronovi, aby určil jeho další osud. Tu se v něm opět probudil pud sebezáchovy.

1.4.1. Josefovo proroctví

Ještě během jeskynní scény popisuje, jak se bál, že ho ostatní zabijí dříve, než stačí vyřídit své poselství (*VŽ*, 3.361). V okamžiku nového ohrožení si na to vzpomněl a nechal se předvést před Vespasiana. V přítomnosti jeho syna Tita mu pak předpověděl, že se brzy stane císařem.

Podle legendy učenec Jochanan ben Zakaj měl vyslovit podobné proroctví, když opouštěl zničený Jeruzalém, ale kvůli množství agadických verzí se názory badatelů rozcházejí.⁴⁵ Za předpokladu, že to tak doopravdy bylo, oba muži měli z věštby osobní prospěch. Ben Zakaj si vyžádal, aby mohl založit židovskou akademii v Javne a Josef dostal milost, i když ne hned. Společným jmenovatelem obou proroctví je, že Římané zřejmě nechtěli, jak tvrdí Josef, židovskou kulturu úplně pohřbít, ale na druhé straně absolutním rozdílem mezi osudy protagonistů, protože zatímco ben Zakaj se stal

⁴⁵ ENCYCLOPAEDIA JUDAICA, *Second Edition, Volume 11*, s. 375.

zakladatelem rabínského judaismu, Josef v očích Židů zůstal odpadlíkem.⁴⁶ To, že tato věštba mohla mít v té době už reálný politický základ, dnes panuje téměř shoda. Krize v impériu kvůli Neronovým excesům byla dávno známá, mnohem dříve, než do Vespasianova tábora dorazila zpráva o jeho sebevraždě. Ještě, než se zpráva stačila rozšířit, přišla další o smrti jeho nástupce Galby. Josef to šikovně využil, měl cit pro politické situace a vystoupil se svým proroctvím. Po smrti třetího neúspěšného kandidáta Vitellia římské legie skutečně prohlásili Vespasiana za svého císaře⁴⁷.

1.4.2. Projevy Josefovy vděčnosti

Na vybraném způsobu zacházení s vězněm měl podle popisu velkou zásluhu Titus, syn Vespasiana, jehož soucit Josef vnímal až s dojetím. Při potlačování vzpour v dalších galilejských městech se zapojil do bojů v Tiberiadě, a předtím, než dobyl město, pronesl ke svým vojákům plamennou řeč (*VŽ*, 3.472-484). Stejně jako v předchozích narativech, i v této přímé řeči cítíme skrytého Josefa. Silně připomíná dřívější řeč Agrippovu (*VŽ*, 2.345-402) v kombinaci s Josefovou chválou římské vojenské disciplíny a řádu. Josefův obdiv k římským generálům, a zejména k Titovi, dochází tak daleko, že do projevu osmělování vojáků mu vkládá do úst výraz „jediného boha“. A že to není náhoda, dokazuje na více místech⁴⁸:

„... Neboť dobře vězte, budu bojovat v první řadě a první se vrhnu na nepřitele. Vy pak se mě nespouštějte a buďte ujištěni, že mě k útoku povzbuzuje spojenectví boží.“ (*VŽ*, 3.483-484); „Teď je ten pravý okamžik, proč váháme, spolubojovníci, když nám bůh dává Židy do rukou!“ (*VŽ*, 3.494)

1.4.3. Začátek obléhání Jeruzaléma

Při těžkých bojích ve zbylých městech Galileje římské vojsko utrpělo nemalé ztráty, ale Vespasianova a Titova bojechtivost ho hnala ke konečnému cíli, Jeruzalému. Obdobně jako v Galileji, i tady vypukla domácí válka mezi umírněnými a takzvanými horlivci, zélóty. Po vraždění a loupení se zélóti nezastavili ani před znesvěcením posvátného obvodu a vysmívali se zákonům i samotnému bohu.

⁴⁶ ENCYCLOPAEDIA JUDAICA, *Second Edition, Volume 11*, s. 375.

⁴⁷ ENCYCLOPAEDIA JUDAICA, *Second Edition, Volume 11*, s. 435.

⁴⁸ T. Rajak uvádí všechna, *VŽ*, 3.144; 484;494; 4.366; 370; 626; 6.38-41; 411. Podle ní tímto způsobem chtěl Josef získat univerzální přitažlivost díla pro nežidovské čtenáře, zejména řecké, kteří už byli zvyklí uvažovat v monoteistických termínech, in: RAJAK, *Josephus, Josephus' Interpretation of the Jewish Revolt*, s. 101.

V této fázi Josef opět sáhne po nástroji přímé řeči, tentokrát na straně Židů. Skrze statečného velekněze Anana, moudrého muže, nechává vyjádřit svoje nejhlubší obavy o osud města i národa (*VŽ*, 4.163-192). Ananos tvrdými slovy obviňuje lid, že svou lhostejností a donašečstvím dopustil, aby se radikálové dostali do první linie, když nepřátelé zvenčí stáli za branami Jeruzaléma. Emotivně vyzýval lid, aby se chopil zbraně proti vnitřnímu nepříteli, než bude pozdě a on sám se postavil do čela obránců. Do této nadějně se rozvíjející občanské angažovanosti vstoupil opět ten nejhorší možný element v osobě Jana z Gischaly, Josefova úhlavního nepřítele z Galileje a nalhal zélótům, že Ananos plánuje spojení s Římany, aby zachránil svou moc. Jan poštvál Idumejce, aby přišli na pomoc hlavnímu městu. Tehdy vystoupil velekněz Jéšua na věž a v obsáhlé přímé řeči promluvil na obranu Anana a jejich přívrženců (*VŽ*. 4.238-269).

Josef opět připomene zásah *heimarmené* „řízení neodvratného osudu“ (*VŽ*, 4.163-192), neboť strážci věže spolu s Ananem v noci zaspali a Idumejci vtrhli do města. Spojili se se zélóty a vypukla naprostá anarchie a vraždění. Jejich krutost a cynismus dosáhly vrcholu, když zavraždili oba velekněze a jejich těla pohodili nepohřbené, což je u Židů ta nejstrašnější bezbožnost, neboť i nepřítel má nárok, aby byl před západem slunce pohřben. Poté nastala ve městě krvavá lázeň, z Josefova popisu neuvěřitelné zvrácenosti radikálů vyznívá i po létech intenzivní pocit zděšení a beznaděje, protože Anana považoval za mírotvorce, který by byl uměl jednat s Římem a mohl zachránit město. Byl však zavražděn nikoli rukou nepřítele, ale vlastních, a to Josef označil za začátek konce.

1.4.4. Římané před branami

Do řad římských vojáků se dostala z Jeruzaléma zpráva, že Židé jim vzájemným vyvražďováním usnadňují situaci. Vespasianus byl výborný stratég, a tak vyčkával a prohlásil, že „Lepším prý vojevůdcem než on, je bůh, neboť vydává Židy Římanům bez námahy a uštedřuje vojsku vítězství bez nebezpečí.“ (*VŽ*, 4.369-370). Řádění zélótů dosahovalo apokalyptických rozměrů a hrůzy Josef popisuje tak přehnaně podrobně, že by se za ně nemuseli „stydět“ ani dnešní tvůrci thrillerů. Nej mírnějším vyjádřením podstaty celého dění je věta, že „Ten, kdo zůstával naživu, prohlašoval pro přemíru strachu za blažené ty, kdo byli smrtí zachvázeni... a ti, kdo byli mučeni ve vězeních, prohlašovali, že ve srovnání s nimi i nepohřbení jsou šťastní.“ (*VŽ*, 4.385). Josef v těchto pasážích vykreslil předobraz katastrofy, který vyvolává pocit, jako by měla zachvátit celý svět a jeho středem byl Jeruzalém.

1.4.5. Milost pro Josefa

V centru říše se mezitím po Neronovy smrti v krátké době vystřídali tři císaři, Galba, Otho a Vitellius, ale nespokojenost Římanů způsobila, že dlouho u vlády nezůstali. Ještě, než byl odstraněn poslední z jmenovaných, za pobytu v Egyptě povolali Vespasianovy legie svého generála za budoucího císaře (*VŽ, 4.601*). Takovou přízeň osudu Vespasianus nepovažoval za náhodu a vzpomněl si na různá dřívější znamení, mezi nimi na Josefovo prorocství. Zjistil, že Josef je stále v poutech mezi jeho zajatci a považoval za slušné, aby ten, „kdo byl služebníkem hlasu božího“ byl propuštěn. Na návrh Tita mu byla sekerou rozseknuta pouta na znamení toho, že se ničím neprovinil.

„Josef přijal tuto odměnu za čestný dar za to, co dříve řekl, a docházel již důvěry i o věcech budoucích.“ (*VŽ, 4.629*)⁴⁹

„Ὁ δὲ Ἰώσηπος εἰληφῶς ὑπὲρ τῶν προειρημένων γέρας τὴν ἐπιτιμίαν ἤδη καὶ περὶ τῶν μελλόντων ἀξιώπιστος ἦν.“⁵⁰

Tato věta předznamenává budoucí etapu Josefova života. Celkem jasně z ní vyznívá, že gesto milosti přijal s vděčností. Nádherou Říma byl okouzlen už jako mladík, a soudě podle tohoto prohlášení, celkem pravděpodobné by se tam byl vrátil i v „mírových dobách“. Nebylo by to nic zvláštního, neboť v centru říše žila poměrně velká židovská komunita. Jenže hlavní roli zde hrály politické souvislosti a morální kontext.

⁵⁰ Řecký text celé *Války židovské* se nachází zřejmě jako fotokopie originálního díla „*ἹΣΤΟΡΙΑ ΙΟΥΔΑΪΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ*“ v anglicko-řecké publikaci in: H. ST. J. THACKERAY, *Josephus, The Jewish War*, London: William Heinemann Ltd., Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1956 s.186.

2. Říman Josephus Flavius

Novou kapitolu v Josefově životě odstartovalo přijetí milosti od svých budoucích patronů, císaře Vespasiana a jeho syna Tita z Flaviovské dynastie. Jako bývalo zvykem, propuštěnci v římské říši si brali jméno svého pána, a z úcty ke svému dobrodinci Josef toho rád využil. Ještě předtím přijal i účast v Titově armádě, jehož Vespasian pověřil dobytím Jeruzaléma.

My jsme v předchozí části práce sledovali děj *Války židovské* před osudovým vyvrcholením boje o Jeruzalém. Zastavovali jsme se u těch momentů třetí a čtvrté knihy, které předznamenaly zvrát v Josefově životě. Kapitoly páté a šesté knihy jsou zcela věnovány tragické historické události pádu Jeruzaléma a vyplenění celé Judeje. Řádění vzbouřenců v ní dosahovalo apokalyptických rozměrů a Josef až přehnaně podrobně popisoval všechny hrůzy způsobem, za jaký by se nemuseli „stydět“ ani tvůrci dnešních hororových scénářů.

2.1. Josef po boku Tita

Nelze převyprávět celou hrůzu zkázy Jeruzaléma, ani probírat množství drastických scén. Zastavíme se pouze u těch, které souvisí s nějakou mírovou aktivitou, apelováním na otcovskou víru Židů a jejich přemlouváním ke kapitulaci, jak z Josefovy, tak z Titovy strany. Je však důležité poznamenat, že Josef kladl popis zvráceného chování židovských vzbouřenců do kontrastu s mírností Tita. Nešetřil adorací na jeho adresu, obdivoval jeho bojovnost, odvalu, duchapřítomnost, a v nebezpečných situacích projevil až otcovskou starost o jeho život (*VŽ*, 5.60). Zdálo se, jako by ho vůbec netrápil cíl válečné výpravy, na jejíž konci stálo zničení Jeruzaléma. Jenže jeho obyvatelé podle Josefova popisu, v němž samozřejmě vyjadřoval svůj, byť zřejmě reálný postoj, očekávali příchod Římanů v naději, že ukončí běsnění radikálů, a tím bude možné zachránit alespoň část svatého města. A Josef tomu věřil, nebo alespoň chtěl věřit.

Přemíra obdivu k římskému generálovi, kterou projevoval v těchto kapitolách, musela u Josefových soukmenovců vzbuzovat nenávist, a nejen v prvním století. Ani pozdější historiografie ji nemůže hodnotit jinak než jako důkaz Josefovy bezmezné loajality vůči svým císařským patronům. Téměř ve všech pasážích působí dojmem, že se staví na stranu dobyvatele, snižuje míru útrap způsobených Římany a prohlašuje, že „... jako nesvár zničil město, tak zničili Římané nesvár, který byl přece mnohem tvrdší než hradby.“ Vyzdvihuje zejména Titovu shovívavost vůči obléhaným, i když věděl, že to jsou zločinci, a je neustále nabádal, aby změnili své smýšlení a vzdali se, neboť mu bylo

líto nevinných obyvatel a města. Jeho lidumilnost však podle Josefa vzbouřenci vykládali jako slabost. Pro ještě lepší, někdy i skryté vyjádření svých myšlenek, používal Josef přímé řeči.

2.2. Josefova přímá řeč k Židům

Titus využil Josefovy přítomnosti a přidělil mu hlavní roli mluvčího, aby oslovil Židy v rodném jazyce. Josef jim nejdříve připomněl, že „Římané, i když nejsou sami věřící, mají v úctě posvátná místa svých nepřátel, a až dosud se zdržují násilí...“, a že „... bůh, který přenáší nadvládu z národa na národ, sídlí nyní v Itálii.“ Když se mu vysmívali, pronesl dlouhou, rétoricky náročnou přímou řeč (*VŽ*, 5.376-419, ve které zrekapituloval celou známou historii Židů od praotce Abrahama přes proroky až po zničení prvního chrámu jako varování, i když se jejich předkové v té době zdaleka nedopustili tolika bezbožností, jako tomu bylo nyní. Tímto proslovem se Josef chtěl zřejmě přiblížit řeči velekněze Anana, který byl povstalci zavražděn ještě před příchodem Římanů.⁵¹

2.3. Význam přímých řečí

V rekapitulaci historických souvislostí hledáme oporu, jak se dozvědět více o Josefově vnitřním nastavení, v němž tkví kořeny jeho osobní identity. Nejvíce jich najdeme v prosloveh, tzv. přímých řečech⁵², které pronáší sám nebo prostřednictvím dalších protagonistů. Jsou to variace na Josefovo ústřední téma o římské dokonalosti a síly a staví je do protikladu k roztržitosti a marnosti židovského odporu. Jeho skryté myšlenky, záměry, postoje, emoce, předsudky, se skrze ně stávají transparentnějšími.

Titova řeč v šesté knize (*VŽ*, 6.34-53) oslovuje římské vojsko, a protože ústy Tita ve skutečnosti promlouvá Josef, může si dovolit připomínat úspěchy i neúspěchy, nabádat vojáky k větší odvaze, aby neklesali na mysli a dál čelili zoufalému odporu Židů, kteří pohrdají smrtí. Ale na druhé straně i římským vojákům připomíná, že se nemají bát hrdinské smrti, „...že duše, které byly od těl odděleny mečem v bitvě, přijímá k sobě nejčistší živel, vzduch, a usazuje je mezi hvězdami, že se pak zjevují svým vlastním potomkům jako dobří duchové a přízniví polobozi...“⁵³

Další mimořádně důležitá Josefova řeč (*VŽ*, 6.97-111) je v této části adresována Janovi z Gischaly, někdejšímu úhlavnímu nepříteli z Galileje, který se mezitím pasoval

⁵¹ RAJAK s. 79-80

⁵² Přímá řeč je stylistický prostředek, který byl v antickém Řecku běžně využíván rétory i spisovateli, najdeme například u Thukydidy in: RAJAK, s. 80

⁵³ Euhémeros dostupné online na <https://www.britannica.com/biography/Euhemerus-Greek-mythographer>

na samovládce vzbuřenců. Tato řeč připomíná některým historikům, celkem oprávněně, proroctví Jeremjášovo v souvislosti se zkázou prvního chrámu.⁵⁴ Podobnost situace musel vnímat i Josef a mohl být jeho proroctvím inspirován. Avšak na jejím konci hrál přesně opačnou roli, neboť Jeremjáš po svém omilostnění odmítl přijmout pohostinnost babylónského krále a zůstal s poraženými v Judeji.⁵⁵

Podle Josefova tvrzení Titus na válečném shromáždění byl proti zničení nádherné stavby druhého chrámu a vyslovil se pro jeho zachování jako ozdoby celé říše (*VŽ*, 6.241). Jeden voják však nevyčkal rozkazu a „jakýmsi božím popudem“ jak píše Josef, „vhodil oheň do zlatých dvířek“ a z hořícího kusu dřeva vyšlehl plamen. Titus rozkázal vojákům, aby se pokusili oheň uhasit, ale už to nebylo možné. Přesně v den výročí vypálení prvního⁵⁶ slehl popelem i druhý chrám.

Dramatická Titova přímá řeč (*VŽ*, 328-351) je obrácenou variantou řeči Agrippovy. Zatímco Agrippa varoval před unáhlenosti vzpoury, Titus z ní vyvozoval důsledky a připomínal, kolikrát jim nabízel, že je ušetří, pokud se dobrovolně vzdají. Ještě naposled jim nabídl milost, oni však odmítli a žádali Tita o propuštění. Titus se nad jejich troufalostí rozhněval a dál se řídil právem vítěze. Část jich nechal spoutat a odvézt jako zajatce, ty, co utekli do podzemních chodeb, dal pobít. Poté vstoupil do města, a ač nerad, dokonil zkázu Jeruzaléma. Když se Titus vracel z ostatních částí říše a přišel k Jeruzalému, plakal nad jeho zkázou a proklínal skutečné původce války.

2.4. Triumfální průvod v Římě

Josef bez jakékoli stopy účasti líčí oslavování obou imperátorů a následný triumfální průvod pod vítězným obloukem postaveným na paměť Titova vítězství (*VŽ*, 7.132-162). Popisuje alegorické scény, množství nádherných předmětů z válečné kořisti, a jen lakonicky dodává svůj známý a mnohokrát opakovaný názor, že „Židé se totiž sami dali válce v plen a museli tyto hrůzy vytrpět.“ Ve svém nitru musel být i Josef otřesen, i když v těchto pasážích to nijak nedává najevo. Chrám, který býval dřív středem jeho existence, byl pryč, a byl přesvědčen, že Římané už jen dokonali zkázu, kterou zapříčinili sami Židé. Nyní jako římský občan žil ve „zlaté kleci“ pod ochranou Flaviových. Na oslavu ukončení občanských válek Vespasianus nechal později vybudovat chrámový okrsek Míru, kde byly uloženy vzácné předměty z válečné kořisti z různých koutů říše,

⁵⁴ pozn. pod čarou 45 in: RAJAK, *Josephus*, s. 170.

⁵⁵ BIBLE, *Písmo svaté Starého a Nového zákona*, Český ekumenický překlad, Česká biblická společnost: Praha 2007, Jr 40.1-6.

⁵⁶ *Tamtéž*, Jr 52.12; 2Kr 24.8; uvádí 10. resp. 7. den., podle pozdější tradice 9. avu roku 70. o.l.

mezi nimi i zlaté předměty z Jeruzalémského chrámu. Tóru a purpurovou oponu z nejsvětější svatyně však strážil u sebe v císařském paláci. Toto všechno popisuje Josef velmi stroze, a právě z toho lze usoudit, že emotivní člověk, jakým se ukazoval od začátku spisu, se musel vnitřně zatvrdit, a najednou byl bez výrazu (*VŽ*, 7.158-162).⁵⁷ Přesto už jen ze samotného faktu, že byl fyzickým účastníkem oslav, zůstává kyselý pocit na jazyku.

2.5. Pád Masady

Vyvrcholením díla *Války židovské* je příběh pevnosti Masada, která se stala baštou odporu pro zbytek vzbouřenců. Okolnosti pádu této poslední kvóty v roce jsou z historie stejně dobře známé, jako pád Jeruzaléma. Největším paradoxem však je, že v pozdějších dobách se právě tato událost stala centrálním, zejména politickým mýtem židovského vlastenectví a touhy po svobodě. A na tom má velkou zásluhu Josef. Zdá se, jako by chtěl vyvážit svoji účast na oslavách triumfu v Římě a vystoupit, byť jen virtuálně, do řad obránců Masady. Zaznamenáváme však další paradox, protože obránci Masady nebyli nikým jiným než nenáviděnou teroristickou skupinou *sikariů*, kteří se do války v Jeruzalémě zapojili na straně *zélótů*.

I když Josef nebyl na místě fyzicky, dokázal vytvořit dramatický popis poslední scény, kdy údajně 959 obránců spáchalo hromadnou sebevraždu. Píšeme „údajně“ proto, že archeologické vykopávky tento počet zatím nepotvrdily⁵⁸. To však neznamená, že by příběh byl čistou fikcí. Josef tyto zprávy musel čerpat z císařských archivů, kam se dostaly od Flavia Silvy, velitele legie dobyvatelů Masady. Vojákům přímo na místě ji měly údajně sdělit dvě ženy, které se skryly do cisterny, a tak se zachránily.

Pro nás jsou ale nejdůležitější dvě přímé řeči s mimořádně silným obsahem, které Josef vložil do úst Eleazarovi, vůdci *sikariů* (*VŽ*, 7.323-336; 341-388). Jako by zapomněl na nenávist vůči tomuto muži a jeho přívržencům pro ideály, které zastupovali, rozhodl se z nich udělat národní hrdiny.

Někteří historikové mají za to, že Josef tímto chtěl ulehčit svému svědomí za to, že byl na straně Římanů účastníkem nejstrašnější války, pokoření, a navíc oslav triumfu porážky svého lidu. Podle jiných bychom však měli tuto spekulativní stezku opustit a nechat ji uzavřenou stejně, jako tomu bylo v případě zázračné záchrany v Jótapatě. Přesto se shodnou na tom, že zařazení silného příběhu Masady na konec knihy, jako symbolu

⁵⁷ RAJAK, *Josephus*, s.218.

⁵⁸ Našlo se dvacet pět koster a jedenáct ostrak, které podle archeologa Ben Yaira mohou být losem, ale nelze dokázat, zda kostry a artefakty patřily tehdejšími k obráncům, in RAJAK, *Josdephus*, s. 220.

učinění zadost židovské hrdosti, hodně vypovídá o Josefovi. A aby toho nebylo málo, Josef na úplný konec ještě zařadí příběh jednoho pronásledovatele Židů, římského guvernéra, kterého postihne strašná nemoc, jako boží trest za utrpení, které Židům způsobil (*VŽ. 7.451-453*).⁵⁹

3. Identita Josefa Flavia

Dostáváme se nyní do fáze, kdy bychom měli zkusit shrnout, jaké poznatky se nám podařilo získat o Josefově osobnosti, jeho identitě, a zda jsme blíže k zjištění případných proměn nebo jiného posunu v její podstatě.

3.1. Josef ben Mattatjáh, kněz

Co jsme se dozvěděli s určitostí, je to, čím všim Josef byl ve svém aktivním životě. Nejdříve knězem, a pravděpodobně od začátku farizejem. Za to mluví pasáže, ve kterých popisuje tři skupiny lidí, kteří se „u Židů zabývají filosofií“ (*VŽ, 2.119*) a zmiňuje je i v životopise (*MŽ 10-11*). A právě farizejové byli těmi, kteří hledali nové způsoby interpretace psané Tóry a studovali filosofické spisy, zejména stoiků. Taktéž uvádí, že kromě židovského se mu v mládí dostalo i řeckého vzdělání a studoval spisy řeckých filosofů. Josef navíc po svém návratu z mise u Nerova dvora píše, že během prvních nepokojů uklidňoval protirímské buřiče a účastnil se jednání „spolu s velekněžími a předními osobnostmi farizejů“ (*MŽ, 21*), zřejmě spolu se svým otcem, který tím pádem musel být také farizej.

3.2. Josef ben Mattatjáh, politik a vojevůdce

Na toto poslední zdůvodnění můžeme navázat i jeho politické aktivity, které později uplatňoval zejména během občanské války v Galileji jako vojevůdce, když hledal jednak způsob „mírového“ řešení mezi dvěma vrstvami židovské společnosti, a také způsob, jak zachovat loajalitu Židů vůči Římu. Striktně se stavěl proti té části „nižší třídy“, která se vzbouřila proti římské nadvládě, vysoké šlechtě, městu Jeruzalému, a v podstatě proti všemu.

3.3. Josef ben Mattatjáh a Josephus Flavius, vědec a spisovatel

Dokud ještě mluvíme o Josefovi ben Mattatjáh, můžeme s jistou dávkou troufalosti říci, že Josef byl i vědcem, antropologem, teologem nebo dokonce religionistou. To, co

⁵⁹ RAJAK, *Josephus*, s. 219-222

prováděl u farizeů a saduceů, bylo podle současné vědecké terminologie zúčastněné pozorování a u esejců terénní výzkum (*VŽ*, 2.119-166). A stejně tak v případě Banúse, askety žijícího v poušti, u nějž Josef také pobyl nějakou dobu (*MŽ*, 11-12). Banús (nebo Banún), podle Josefova popisu praktikoval rituály očisty připomínající některá indická náboženství, a to je celkem pravděpodobné, neboť v důsledku výbojů Alexandra Velikého, helénistický svět v té době již mohl být obeznámen s některou z indických tradic. Tato hypotéza však má drobnou „chybu krásy“ v tom, že časové údaje týkající se pobytu u jednotlivých subjektů nevychází ve srovnání s údaji jiných aktivit. Ale když popisuje essény, věnuje jim několik stran (*VŽ*, 2.122-161), a tak pobyt, jako takový, asi nelze zpochybňovat. Nakonec Kumránské svitky potvrzují všechno, co Josef píše o způsobu jejich života.

Už jako Josephus Flavius se věnoval v podstatě i historickému výzkumu, když během „rešerše“ v císařských archivech čerpal podklady pro *Válku židovskou*. A předtím, než se staly *Židovské starožitnosti* historiografií, Josef prováděl biblickou exegezi. Historikové právem považují Josefa Flavia za jistého génia své doby, i když na jeho hlavu pak vysypou všechnu kritiku, která se za staletí nahromadila. Jak se zmiňuje ve svém životopise (*MŽ*, 9), už ve svém mládí byl považován za talentovaného interpreta biblických pasáží.

Na závěr výčtu povolání nám zůstal Josephus Flavius jako spisovatel a historik, tak jak ho zná celý kulturní svět. Spisovatelem ho nazývají ti, kteří doposud neuznali jeho historické dílo za rovnocenné s jinými spisy tohoto druhu, zejména řeckými a římskými⁶⁰. Jak se stal historikem, na tom má zásluhu právě dynastie Flaviů, zejména císař Vespasianus, který Josefovi poskytl prostor a podmínky pro psaní. Můžeme si jen domýšlet, že válečný veterán Vespasianus, zemitý člověk z lidu, neměl ty schopnosti jako Julius Caesar, který svůj triumf oslavil vlastním literárním dílem „Zápisky o válce galské“.⁶¹ Pro své politické a vojenské schopnosti byl Julius Caesar bezpochyby vzorem pro všechny vojevůdce Římské říše, a tak Vespasianus zřejmě také toužil, aby jeho jméno a činy byly podobně oslaveny. A proto potřeboval historika, který postaví literární pomník nejen jemu, ale i celé dynastii Flaviů.

⁶⁰ RAJAK, *Josephus*, s.

⁶¹ GAIUS IULIUS CAESAR: *Zápisky o válce galské*, Praha: Naše vojsko 2009.

3.4. Podstata Josefovy identity

Josef žil v době řecko-římského helénismu, v níž probíhal dlouhodobý proces integrace řecké kultury do židovské. U Židů to znamenalo úplnou revoluci, protože do jejich dosud uzavřené monoteistické tradice začaly vstupovat kosmopolitické ideje svobody individua a náboženského synkretismu. Římská říše v sobě integrovala řeckou kulturu, i řecké bohy, jen jim dala jiná jména.

Josef se nechtěl uzavřít v jedné tradici a zkoumal i jiné myšlenkové systémy, aby mohl srovnávat a vybrat si z nich to nejlepší. Uznal, že vztah člověka k bohu existuje u všech národů, byť pro jeho vyjádření mají jiný systém. Společný základ vychází z jedné pravdy, a svému přesvědčení, že řecká filosofie čerpala z Mojžíšské tradice, věnuje Josef spis *O starobylosti Židů*. Řeckou filosofii vnímal jako propojovací prvek a neměl pocit, že by tím bylo „umněšeno“ jeho židovství, ani že by mělo ublížit řecké identitě, ba právě naopak. Ve svém životopise uvádí, jak byl od mládí veden k lásce k vědomostem, a tak chtěl čerpat z nejširší vědecké základny, kterou tehdejší helénistická doba nabízela.

Integrace kultur je dlouhodobý proces a není jen kombinací dvou odlišných kontrastních systémů, nýbrž rozšířením kulturní identity společnosti. Stejně je tomu u jednotlivce. Josef integroval v sobě rysy obou kultur, ale to neznamenovalo proměnu jeho původní identity. I když stále osciloval mezi židovskou a římskou stranou, jeho výhrady a ostrá kritika se týkaly jen jedné části židovské společnosti, kterou jejich vysocí představitelé podle něj politicky nezvládli. Ve svém nitru Josef zůstával po celou dobu války Židem, myslícím racionálně, „stoicky“ o nutnosti poddat se Římu a zachránit svatá místa. Nakolik byla jeho pozdější integrace do římského prostředí dobrovolná, o tom se může vést řada akademických diskusí. Jeho osobní pohnutky zůstávají pro nás skryté a nepolapitelné.

Někdy je integrace z politických či geopolitických důvodů dokonce žádoucí nebo přímo vyžadovaná. V závislosti na míře přijetí ze strany nového, ale také původního okolí, může v takovém člověku či společenství zůstat i dlouhotrvající vědomí jinakosti, které může někdy vést k pocitům nebo odpovídajícím projevům vnitřní rozpolcenosti. Jiná otázka je míra tolerance, jak ze strany původního, tak i nově získaného společenství, ať už na bázi etnické, náboženské či jakékoli jiné. O tom do značné míry rozhoduje vzájemná vyhraněnost (výlučnost) kultur, náboženských systémů atp. To byl v některých momentech i případ Josefa. Židé ve své původní vlasti ho už nechtěli, a v Římě byl cizincem.

Krátkodobá integrace se může odehrávat například na úrovni některých zvyků, například stravovacích, ale také nemusí. Krásným příkladem je srovnání situace zajatých kněží v Říme, kteří ctili svého Boha tím, že jedli jen fíky a kaštiny (*MŽ, 14*) v kontrastu se situací, kterou Josef popisuje v životopise, když dostal dopis s výzvou na odstoupení z postu velitele v Galileji (*MŽ, 220 a 222*). Uvádí, že v noční hodině právě „hodoval se svými přáteli“ a že „leželi u večeře“. Vzhledem k tomu, že Josef svůj životopis napsal v Římě, převzal tamější stravovací zvyky a asi nedopatřením je zveřejnil ve spisu. Je to ilustrace kontrastu dvou odlišných světů a vůle k přizpůsobení se.

Záleží také na délce koexistence dvou nebo více kultur. Čím více generací se v ní vystřídá, tím větší je šance na bezproblémové vzájemné přijetí. Roli v tom hraje právě čas, kdy v kolektivní paměti společného prostoru dochází k postupnému stírání, a v šťastnějších případech až k úplnému vytracení vědomí jinakosti.

3.5. Paralely dnešní doby s helénismem

Helénismus v sobě integroval všechny poznatky vzdělanosti a kultury antického Řecka i jiných, zejména východních národů, a vytvořil jedinečný prostor pro rozmach věd, rozšířil obzor pro myšlenky pokroku, tvořivosti i svobody individua, aby si z výtobytků minulosti mohl vybírat libovolné prvky, a přizpůsobit si je svým potřebám. To, co se dělo v helénismu, částečně se odehrává i v naší současné západní kultuře. Koneckonců, alespoň ve středoevropském měřítku, jsme dědici prostoru, na kterém se rozprostírala Římská říše.⁶² Helénskému kosmopolitismu dnes říkáme globalizace nebo „tekutá modernita“,⁶³ individualismu osobní svoboda a právo na svůj názor. Volnost pohybu v prostoru přispívá ke stírání místních rozdílů a říkáme jí „otevřená společnost“.⁶⁴

Cílem této kapitoly nebylo nabízet řešení, ale konstatovat, že stejně tak jako Josef ve své době, i my jsme neustále vystaveni cizím kulturním vlivům, z jejichž prvků si můžeme libovolně vybírat, a v tom je právě naše svoboda a zároveň strach z přílišné svobody, abychom nepřekročili mantinely vzájemné tolerance a spolužití a nezpůsobili světovou katastrofu.

„Největší potíže nastávají, když člověk může dělat, co chce.“⁶⁵

⁶² Rémi BRAGUE: *Evropa, římská cesta*, Praha: Pedagogická fakulta UK 1994.

⁶³ Zygmunt BAUMAN, *Tekutá modernita*, Praha: Mladá fronta 2002

⁶⁴ E. R. DODDS: *Řekové a iracionálně, Strach ze svobody* Praha: Nakladatelství OIKOYMENH 2000, s. 230-260

⁶⁵ Eric Robertson Dodds, irský klasický učenec 20. století, uvádí tento citát biologa z 19. stol. jménem T. H. Huxley in: E. R. DODDS: *Řekové a iracionálně*, s. 230.

Závěr

Je těžké nenazvat zrádcem toho, kdo se po totálním zničení své země a jejího ústředního svatého místa, jeruzalemského chrámu, si do konce života užíval péče a pohodlí u těch, kteří toto všechno vykonali. Jenže kolik jiných, podobných zrádců bylo, a dnes o nich nevíme, protože nepsali ani o sobě, ani o událostech. Josef svým literárním dílem se vlastně vydal soudu „paní historie“, aby nad ním lámala hůl. Ale tatáž historie mu musí děkovat za zprávy, které nám předal, jinak bychom dnes o této době nic nevěděli a byli bychom chudší o možnost srovnání. Celá složitost helénistické, a zejména její pozdější řeckořímské éry nám může v mnohém připomínat naši současnost.

Badatelé poukazují na mnohé historické nesrovnalosti při analýze jeho děl, zvláště *Války a Života*. Bylo by nesmírně těžké, a také zbytečné zkoušet je zařadit, byť jen zlomkem, do této práce, která nechtěla být ani apologií, ani zatracením Josefa. Nám šlo i v tomto případě o čtení „mezi řádky“, o nalezení orientace v tom, jak prezentuje Josef sám sebe, co je možné o něm vydedukovat na základě jeho činů, a o srovnání, co o něm soudí četné historické i současné prameny. Otázka, proč právě Josef zůstal „*enfant terrible*“ židovské historie po několik staletí, zůstává stále otevřená. Jeho osobnost a pohnutky můžeme dnes posuzovat pouze na základě obecně lidských měřítek, protože každý člověk je do značné míry produktem své doby a prostředí. Pro nás je však důležité jeho literární dědictví, které zanechal nám, i dalším pokolením.

Seznam použité literatury

Primární literatura:

FLAVIUS, JOSEPHUS, *Válka židovská*. Praha: SNKL, 1965, 442 s.

FLAVIUS JOSEPHUS, *O starobylosti Židů; Můj život*, Praha: Arista 2006, 178 s.

Sekundární literatura:

BIBLE, *Písmo svaté Starého a Nového zákona*, Český ekumenický překlad, Praha: Česká biblická společnost 2007.

BRAGUE Rémi: *Evropa, římská cesta*, Praha: Pedagogická fakulta UK 1994, 123 s.

DODDS E. R.: *Řekové a iracionálně, Strach ze svobody* Praha: Nakladatelství OIKOYMENH 2000, s. 230-260

LUTHER, MARTIN H., *Helénistická náboženství*, Brno: MU, 1997, 91 s.

RAJAK, TESSA, *Josephus: The Historian and His Society*, London: 2002, 229 s.

[Archeolog obnovuje dlažbu, po níž chodil i Ježíš: „Přibližujeme dávné časy současnosti,“ říká \(msn.com\)](#) citace 20.6.2021

<https://www.jewishencyclopedia.com/articles/6248-forty-the-number#anchor3>

<https://www.pastorace.cz/texty/knihovna/5-symbolika-cisel-v-intervalu-12-1001>

https://dml.cz/bitstream/handle/10338.dmlcz/143212/PokrokyMFA_57-2012-4_2.pdf